

PERELMAN'IN YENİ RETORİK'İNDE EVRENSEL DİNLEYİCİ KİTLESİNİN ROLÜ

Meriç Seyhan KARACA¹

Bu bildirinin konusu Aristoteles'in en büyük varislerinden biri addedilen² ve 20. yüzyılın en önemli retorikçilerinden kabul edilen Chaïm Perelman'ın argümantasyon teorisinin önemli bir kısmını teşkil eden "evrensel dinleyici kitlesi" kavramıdır.

Öncelikle Perelman'ın ve teorisinin neden önemli olduğuna değinmek faydalı olacaktır. Her ne kadar kariyerinin başlarında yaptığı çalışmalarda mantıkî pozitivizmin etkileri görülse de sonrasında, yaşadığı devrin koşullarının da etkisi ile, insan ilişkilerinde seçimlerimizi etkileyen değerlerin ve bunlara bağlı çıkarımların formel mantık kuralları ile açıklanamayacağını fark eder.³ Bu noktada değerler üzerine yapılan bütün felsefî tartışmaların gerçekten mantıkî temelden yoksun ve akılla ilgisiz olup olmadığını sorgular ve değer yargıları için rasyonel bir standart arar. Bu öyle bir standart olmalıdır ki hayatın pratik işleyişine uymalı; hukuk, politika, felsefe gibi empirik kanıtların işlevsiz kaldığı alanlarda, analitik muhakemenin doğa bilimlerinde gördüğü işlevi görmelidir. Kendi ifadesi ile başlangıçta 20. yüzyılda yaşayan her *honnête homme*⁴ gibi retorikle ilgisiz olan Perelman araştırma sürecinde retorik ve diyalektik üzerine klasik çalışmaları yeniden keşfeder. Ebedî ve değişmez aklın tarihî ve sosyal koşulları açıklamakta yetersiz kaldığını gören Perelman bilginin şekillenmesinde retoriğin aslî rolünü fark eder. Aristoteles gibi diyalektik ve retoriğin bir bütünü ayrılmaz parçaları olduğunu düşünen Perelman diriltmeye çalıştığı disipline ilkin diyalektik mi yoksa retorik mi demesi gerektiğini düşünür. Hem diyalektik kavramının uzun süredir Hegel ve Marx konseptinde algılanıyor olması hem de retoriğin geleneksel tanımı itibarıyla dinleyici kitlesi ile ilgili olması nedeni ile retorikte karar kılar.⁵ Nihayet, kapsamlı bir argümantasyon teorisi ortaya koyduğu Yeni Retorik: Argümantasyon Üzerine isimli eserini yazar.

Bütün retorik teorisyenleri gibi Perelman da retoriğin merkezinde dinleyici kitlesinin bulunduğunu düşünür. Ancak Perelman ve Olbrechts-Tyteca'nın öncüllerinden

¹ Avukat, Uludağ Üniversitesi SBE Kamu Hukuku ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

² Alan G. Gross, Ray D. Dearin, Chaïm Perelman, State University of New York Press, Albany, 2003, s. ix

³ *Ibid.*, s.2. Ayrıca bkz. Mieczyslaw Maneli, Perelman's New Rhetoric as Philosophy and Methodology For The Next Century, Cluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1994

⁴ Birebir tercüme edildiğinde "dürüst adam" olarak ifade edilebilen bu kavram kısaca onurlu ve saygıdeğer orta sınıf vatandaşı olarak tanımlanabilir ("honnête homme", Merriam-Webster Dictionary, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/honn%C3%AAt%20homme>, 05.01.2014)

⁵ Gross, Dearin, *op. cit.*, s. 5 vd.

farkı, retorik dinleyici kitlesine ilişkin kapsamlı, bütünlüklü bir teori oluşturmalarıdır.⁶

Perelman'a göre "argümantasyon, hitap ettiği kişilerin bağlılığını temin etmeyi amaçlar ve dolayısıyla kendi bütünlüğü içinde, etkilemek istediği kitle ile ilişkilidir."⁷ Dolayısıyla bir argümantasyon her şeyden önce gerçek veya muhayyel muhataplarının onayını almayı amaçlar ve muhatapları ile etkileşimde şekillenir. Bir konuşma işiteni önceki halinde bırakmadığı gibi muhatap da bir konuşmayı önceki halinde bırakmaz.⁸ Hatip konuşmasının başında ve konuşması süresince yöneldiği kitlenin bağlılığını sağlamak için anılan kitle ile paylaştığını düşündüğü olgu veya değerleri temel alır, konuşmasına buna göre yön verir. Bu hususta Perelman Gracian'ın benzetmesini ödünç alır: "Konuşma bir ziyafet gibidir; konukları memnun etmek için yapılır, aşçıları değil."⁹ Diğer bir deyişle esasında; hatibin geçerli addettiklerinden ziyade, dinleyici kitlesi için geçerli olduğunu düşündüğü olgu ve değerler argümantasyona yapısını kazandırır.

Perelman bütün retorik dinleyici kitlelerinin kurgusal olduğunu söyler. Elbette gerçek kitleler vardır, elbette teori gerçek bir probleme ilişkindir ancak Perelman'a göre bu yöndeki bir çalışma deneysel psikolojinin alanına girer. Perelman'ın amacı meseleyi farklı bir şekilde işlemek, farklı argümantatif yapıları tanımlayarak pratik sorunları önceleyen bir analiz yapmaktır.¹⁰ Sonuç olarak; temel ilke, bütün retorik dinleyici kitlelerinin konuşmacı tarafından inşa edilmiş olması gerekliliğidir.

Perelman, "belirli" ve "evrensel" olmak üzere iki tür dinleyici kitlesi tanımlar. İlkinde konuşmacı değerler alanında dönüşüm ve onay talep ederken ikincisinde olgu, gerçeklik ve karine alanlarında dönüştürmeyi yahut onayı amaçlar. Olgu, gerçeklik ve karine, reel addettiğimiz şeyleri teşkil eder. Dünyanın bir gezegen olması olgu, her etkinin eşit ve karşıt bir tepkisinin olduğu Newton fiziğinin bir gerçekliği ve bir eylemin niteliğinin insanın niteliğini ortaya koyuyor olması bir karinedir. Perelman'a göre bu kavramların hepsi (tamamen ya da kısmen) evrensel mutabakata konudur. Değerler ise tercih edilebilir olanı, kendimizi ve diğerlerini yargılamak için kılavuzluk edecek esasları belirler. Mesela Türk mutfağı, Rus edebiyatı gibi somut değerler yanında eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi soyut değerleri de tercih edebiliriz. Burada belirli bir kitlenin mutabakatı söz konusudur.¹¹

Felsefe ve bilim; olguların, gerçeklerin ve karinelerin merkezde olduğu söylemlere örnektir. Bu söylemlerin hedefi evrensel dinleyici kitlesidir; yani kurgusal bir "bütün rasyonel varlıklar topluluğu"dur. Diğer yandan nutuk, öncelikli olarak değerlere, tercih edilebilir olana odaklı, hedefi Amerikalılar, gençler gibi yine kurgusal bir "belirli var-

lıklar topluluğu" olan bir söyleme örnektir. Değerlere odaklı bir söylem asla evrensel kitleyi hedefleyemez. Çünkü belirli değerlerin her durumda, herkes için bağlayıcılığı makul bir biçimde ileri sürülemez.¹²

Argümantasyon evrensel kitleye yönelik olduğunda "ikna"(convincing), belirli bir kitleye yönelik olduğunda "inandırma"(persuade) olarak ortaya çıkar.¹³ Perelman'a göre; "[s]onuçlarla ilgilenen birisi için inandırma, ikna etmeden üstündür çünkü eyleme yönelik ilerlemede ikna sadece ilk aşamadır. ... Diğer yandan bir argümana rasyonel bağlılıkla ilgilenen birisi için ikna etme inandırmadan daha önemlidir."¹⁴

İkna, objektivite ve her rasyonel varlık için geçerlilik iddiası üzerinde temellenir ve akılla ilgilidir. Yani; akıl yolu ile zihni etkilemeyi amaçlar. İnandırmada ise iradenin değiştirilmesi, dolayısıyla muhatapın bir eyleme sevk edilmesi söz konusudur. Esasında bu, zamandan bağımsız kimi kitlelere yönelik argümantasyonun doğrudan eyleme yol açmama nedenini ve belirli kitleye yönelik argümantasyonun bu kitle üzerinde etkili iken diğer kitlelerin onayını almada yetersiz kalmasını açıklar.¹⁵ Dolayısıyla bir argüman ancak evrensel kitlenin mutabakatına konu olduğunda gücünün zirvesine ulaşır.¹⁶

Esasında argümantasyonun doğası her iki kitleye hitapta da değişmez; olgu ya da değer bazlı belirli başlangıç noktaları temel alınarak ve muhatapın yönelimi tahmin edilerek bir argümantasyon geliştirilir. Aradaki fark; belirli bir kitleye hitap söz konusu olduğunda hatibin diğer kitleler tarafından kendisine yöneltildiği muhtemel eleştiriler hakkında endişelenmesine gerek yokken evrensel dinleyici kitlesi söz konusu olduğunda konuşmacının çoğulluğu teklife indirgemek durumunda olmasıdır. Yani burada konuşmacının kendisi, muhatap-muhafif olarak devreye girer. Konuşmacı, metnine gelebilecek eleştirileri, yönelebilecek itirazları evrensel kitlenin bir üyesiymişçesine tahmin etmeli, bunlara karşı argümanlar geliştirerek, hiçbir çatışma ve boşluk bırakmaksızın kendisini ikna etmelidir.¹⁷ O zaman bir argümanın sağlam ve dolayısıyla geçerli olduğu sonucuna varabiliriz. Esasında retorik süreç, sonu gelmeyen bir itirazların tahmini sürecidir.

Evrensel dinleyici kitlesi bir söylemde yer alan argümanların değerlendirilebileceği rasyonel bir norm, soyut, tecrübî olmayan bir standart sağlar. Bu kitle tarafından kabul görecektir argümanlar, bütün rasyonel varlıklar için ikna edicidir. Ancak yine de bu argü-

¹² Gross, Dearin, *op. cit.*, s. 31 vd.

¹³ Perelman, *ikna-inandırma kavramlarını Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi isimli eserinde yaptığı ayrıma dayanarak kullanmıştır. Kant'a göre ikna, objektivite temelli bir yargıdır ve dolayısıyla her rasyonel varlık için geçerlidir. Diğer yandan inandırma ise öznenin yapısı/karakterine dayalı bir yargıdır. Perelman Kant'ın bu iki kavramı, inandırmayı eylemle, iknayı ise akılla ilişkilendirerek genişletmiştir. (Richard Long, "The Role of Audience in Chaim Perelman's New Rhetoric", *Journal of Advanced Composition*, Vol. 4, 2006, http://www.jacweb.org/Archived_volumes/Text_articles/V4_Long.htm, 29.09.2011)*

¹⁴ Perelman, *Olbrechts-Tyteca, op. cit.*, s. 27

¹⁵ *Ibid.*, s.28 ve 29

¹⁶ *Ibid.*, s. 31

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Long, *op. cit.*

⁶ *Ibid.*, s. 30

⁷ Chaim Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric A Treatise on Argumentation*, trans. John Wilkinson, Purcell Weaver, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2010, s. 19

⁸ Gross, Dearin, *op. cit.*, s. 31

⁹ Perelman, *Olbrechts-Tyteca, op. cit.*, s. 24

¹⁰ Gross, Dearin, *op. cit.*, s. 32

¹¹ *Ibid.*, s.31

manlara itiraz mümkündür. Felsefî bir söylem doğru olarak takdim ediliyorsa bu doğruluk evrensel olarak kabul edilmiş olmalıdır. Ancak bu tezin evrensel olarak tanınmış sayılması için doğru olması zorunlu değildir. Aklın pratik kullanımı eylem kurallarının doğruluğunu değil bu kuralın evrenselleştirme ve genelleştirme ilkesine uygunluğunu gerektirir.¹⁸

Konuşmacı evrensel kitleye yöneldiğinde değişmez, ezeli ve ebedî bir aklı temel alır. Ancak her konuşmacının, kendi tarihi, kültürü ve sosyal çevresi, dolayısıyla kendi evrensel kitle kavrayışı vardır. Bu, çoğu kişi tarafından teorinin zayıf karnı addedilir. Hatta Perelman kendi kazdığı kuyuya düşmekle bile itham edilir.¹⁹ Bir kavram aynı zamanda saf aklın empirik olmayan bir ürünü hem de konuşmacının kültür ve tarihinin empirik bir sonucu nasıl olabilir?²⁰ Aslında Perelman da evrensel kitle kavramının okurları için büyük yanlış anlaşılmalara yol açtığını ifade ederek bu tür eleştirilerin haklılık payı olduğunu söyler. Bununla birlikte; evrensel dinleyici kitlesi kavramını kullanmayı sürdürür; zira kavram, retorik eleştirinin bir aracı olarak büyük bir potansiyele sahip, teorik bakımdan tutarlı bir dinleyici kitlesi konseptinin bir parçasıdır.²¹

Sonuç olarak; evrensel kitleye yönelik argümantasyonun okuru ileri sürülen nedenlerin zorunlu, apaçık olduğu ve zamandan bağımsız bir geçerliliğe sahip olduğuna, yerel ve tarihî koşullardan bağımsız olduğuna ikna etmesi gerektiği doğrudur. Ancak bunun nedeni böyle bir zamandan bağımsız bir geçerliliğin mevcut olması değil, belirli bir olayda reel durumla ilgili tartışan konuşmacıların böyle bir geçerliliğin mevcut olduğunu farzetmesi gerekliliğidir.²²

Peki, bu bir paradoks mudur?

Evet. Rasyonel, genel geçer bir standart sağlamak için evrensel kitle kavramına başvurulup bu kavram sayesinde de argümanların rasyonel, genel geçer olduğu sonucuna varılması bir paradokstur.

Ve hayır bu bir paradoks değildir; argümantasyon tam da evrensel kitle kavramının ortaya konulması ile bir metnin, konuşmanın ona uygunluğunun denetlenmesi sürecidir. Hayat gibi, onda da sonuçtan ziyade belirsiz ve paradoksal olan süreç önemlidir.

KAYNAKÇA

- Feteris, Evelyn T.; *Hukuki Argümantasyonun Temelleri*, çev. Ertuğrul Uzun, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010
- Gross, Alan G./Dearin Ray D.; *Chaim Perelman*, State University of New York Press, Albany, 2003
- Long, Richard; "The Role of Audience in Chaim Perelman's New Rhetoric", *Journal of Advanced Composition*, Vol. 4, 2006
- (http://www.jacweb.org/Archived_volumes/Text_articles/V4_Long.htm, 29.09.2011)
- Maneli, Mięczyślav; *Perelman's New Rhetoric as Philosophy and Methodology For The Next Century*, Cluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1994
- Perelman, Chaim/Obrechts-Tyteca, L.; *The New Rhetoric A Treatise on Argumentation*, trans. John Wilkinson/ Purcell Weaver, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2010
- Ray, John W.; "Perelman's Universal Audience", *The Quarterly Journal of Speech*, Vol. 64, 1978

¹⁸ Gross, Dearin, op. cit., s. 31 vd; Long op.cit.

¹⁹ Gross, Dearin, op. cit., s. 32

²⁰ Ayrıntılı eleştirisi için bkz. John W. Ray, "Perelman's Universal Audience", *The Quarterly Journal of Speech*, Vol. 64, 1978, s.361-375

²¹ Gross, Dearin, op. cit., s. 32

²² Gross, Dearin, op. cit., s. 37